

Bogdan Sajovic | Metod Berlec

Žrtve na morišču Košnica so bile večinoma hrvaški domobrani

Na povojnem morišču Košnica v bližini Celja so izkopali okoli tristo trupel. Gre večinoma za hrvaške domobrane in ustaše in ne za Celjane nemške narodnosti, kot so dolgo mislili. Večni problem izkopavanj prikritih grobišč so seveda finančna sredstva.

Prejšnji konec tedna so se končala izkopavanja na morišču Košnica v bližini Celja. V slabem mesecu dni po začetku izkopavanj so iz skupinskega groba izkopali posmrtno ostanke približno tristo ljudi, ki so bili pomorjeni v maju leta 1945. Sprva so domnevali, da je bilo na tem mestu pomorjenih večje število žrtev, a se je to izkazalo za napačno.

Morišče Košnica

Morišče Košnica je postalo »uradno« znanost leta 1989, ko so se po več kot štirih desetletjih od pomorov posamezniki končno opogumili in začeli govoriti o prikritih grobiščih iz »prvih dni« svobode; grobiščih, v katera so »borci za svobodo in pravič-



V dveh jamah ob potoku v bližini Košnice pri Celju je bilo pokopanih približno tristo trupel postreljenih žrtev. Spominski križ označuje kraj povojnega pomora.

no družbo« pometali vse tiste, za katere so menili, da so sovražni oziroma sploh niso vredni, da bi živeli v pravični družbi, ki so jo oglaševali komunistični partizani. Pravzaprav še več, komunisti so storili, kar se je le dalo, da bi v svoje roke dobili tudi tiste, ki jim je uspelo oditi prek avstrijske ali italijanske meje; za to so bili pripravljeni žrtvovati tudi koroško in tržaško ozemlje. Tako so bili pomorjeni pripadniki protikomunističnih vojnih formacij in nemški vojni ujetniki pa tudi mnogi begunci, ki so skušali pobegniti v tujino. A med žrtvami povojnih pobojev so bili tudi civilisti, ki so se po kdo ve kakšnem ključu znašli na seznamih komunističnih oblasti, ki so prevzele oblast v maju 1945. Odpeljali so jih v neznano in pomorili brez sojenja, brez dokazane krivde. V glavnem so bili vsi pomorjeni pavšalno in na počez označeni kot sovražniki ljudstva, okupatorji ali okupatorjevi sodelavci, vojni zločinci in izdajalci. In vendar se vse od leta 1945 pa do danes ni našel noben »narodni heroj«, ki bi se javno pohvalil, da je takšne »izdajalce in sovražnike« pospravil, nasprotno, komunistična oblast je vse skupaj zamolčala, zakrila in z ustrahovanjem dosegla, da si nihče ni upal o tem niti govoriti, kaj šele da bi te poboje kdo raziskoval. Nihče se seveda ni upal tvegati, da bi ga obtožili »simpatiziranja« z izdajalci in vojnimi zločinci oziroma šir-

jenja »protinarodne propagande z namenom spodkopavanja družbene ureditve ter pridobitev narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije«.

Desetletja molka

Šele v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko se je komunistična oblast že majala, so začele v javnost pronicati informacije o povojnih pobojih. Komunistična oblast se je, potem ko ni več mogla zanikati dejstev o povojnih pomorih, poniglavo zatekala k obtoževanju drugih – najraje, da so bili tisti, ki so morili, »južnjaki« iz Like, Črne gore, Bosne ... In seveda, da je bil za vse kriv »Beograd«, ne lokalni komunisti. »Črnogorci in Bosanci« so torej jasnovidno uganili, kje po Sloveniji so priročne grape, opuščeni rudniški jaški in podobni primerni prostori, kjer se lahko pomori na stotine ljudi. In »Beograd« je sestavljal sezname tistih, ki so bili odpeljali v neznano in pomorjeni. Poniglave in prozorne laži »junakov«, ki so morili, niso pa si upali priznati svojih dejanj.

Na žalost pa so dolga desetletja strahu pred posledicami »protidržavnega« govorjenja pripomogla, da za povojne zločine do danes ni odgovarjal niti en komunistični zločinec, nasprotno, kljub uradnemu sestopu z oblasti so krvni in ideološki dediči tedanjih morilcev in sodelavcev v pomorih še vedno na pomembnih položajih v naši družbi ter preprečujejo mnogim, ki so kaj vedeli o teh pokolih, da bi spregovorili. Bojijo se maščevanja, danes hvala bogu ne več v obliki krogle ali dolgoletne ječe, pač pa neprijetnosti, ki bi jih lahko imeli, zato raje molčijo. In prav zato v Sloveniji še vedno obstajajo mnoga grobišča, za katera se ne ve, kje ležijo, in to poleg približno šeststo grobišč, za katera je znano, da obstajajo!



Grobišče Košnica je znano že od leta 1989. Domačini so zanj vedeli, a so se šele dobra štiri desetletja potem, ko se je pomor zgodil, opogumili, da o njem govorijo. Še zdaj pa mnogi o njem ne želijo govoriti oziroma imeti kakršnega koli opravka z zadevo. Tako je celo lastnik zemljišča, na katerem se je pomor zgodil in na katerem so bila trupla zakopana, želel ostati anonimen, ker menda ne želi »imeti problemov«. Prve preiskave, ki jih je leta 1989 izvedel Roman Leljak, so dokazale, da je v grapi ob potoku Košnica dejansko množično grobišče in žrtvam so postavili križ. Leta 2010 je obstoj poveljnega grobišča potrdila tudi druga preiskava, ki jo je izvedel Marko Štrovs. Ni pa se seveda vedelo, kdo so žrtve, in tudi ne, katera enota jih je pomorila. Vedelo se je le, da se je to zgodilo v maju 1945. Dolgo se je špekuliralo, da gre za meščane Celja, ki so bili nemške narodnosti. V skladu s kolektivno krivdo, ki so jo komunisti že konec leta 1944 namenili jugoslovanskim državljanom nemške narodnosti (razen tistim, ki so bili dokazano sodelavci komunistov), je bilo administrativno vsem pripadnikom nemške manjšine odvzeto državljanstvo, premoženje in so jih nameravali kaznovati – v najmilejšem primeru z izgonom iz države. Poleg tega so bili Nemci iz Celja uspešni, ugledni in premožni, kar je bil prav tako »greh« v očeh komunistov in čisto dovolj za preganjanje. Nemce v Celju so tako osvoboditelji aretirali kar po kriteriju narodnosti, pravzaprav po kriteriju priimkov, pri tem pa niso bili niti najmanj malenkostni, saj so se lahko med aretiranimi zašli tudi Slovenci z nemško zvanečimi priimki. Aretirane so nato odpeljali na različne lokacije v okolici Celja in jih pomorili.

Žrtve hrvaški domobrani

Izkopavanje na morišču Košnica, ki se je začelo 6. septembra letos, je za zdaj pokazalo, da pomorjeni niso bili Nemci iz Celja, pač pa večinoma pripadniki hrvaških oboroženih sil (domobrani). Arheologi, ki so izvajali izkopavanje, so očistili dve jami, ki sta bili ločeni z nekaj metrov širokim pasom ilovnate zemlje. V manjši jami je bilo zakopanih 126 žrtev, v drugi, nekoliko večji, pa približno dvesto. V bližini dveh jam, iz katerih so izkopali ostanke trupel, sta bili označeni še dve lokaciji, za kateri so sumili, da so na njih grobovi pomorjenih. Domačini, ki so si upali spregovoriti, so namreč predvidevali, da je bilo na tem mestu pomorjenih med šeststo in osemsto ljudi. Sprva so tako predvidevali tudi arheologi, ki so se tudi bali, da bodo morali zaradi omejenih finančnih sredstev dela ustaviti na polovici in jih nadaljevati tedaj, ko se bo našel denar. A ta strah je bil odveč. Preliminarne sondaže, ki so jih izvedli v teh dneh, so pokazale, da vsaj na tej lokaciji ni več ostankov žrtev poveljnih pobojev.

Izkop ostankov več kot tristo žrtev torej kaže, da je šlo v glavnem za pripadnike hrvaških oboroženih sil – domobranov. Verjetno je šlo za enoto, ki se je skušala ob koncu druge svetovne vojne prebiti čez avstrijsko mejo. Antropološka preiska-



Nekateri so bili po ustrelitvi pokončani še s strelom v glavo.

va je pokazala, da je šlo za moške v »najboljših letih«, približno petina jih je bila v zgodnjih dvajsetih, drugi pa tja do štirideset let. To razmerje v starosti bi tudi lahko potrjevalo tezo (tudi na podlagi najdenih vojaških značk), da je šlo za enoto vojaške policije ali pa žandarmerije, saj navadno v takšne enote razporejajo nekoliko starejše in bolj zrele vojake in ne mladih nabornikov. Vse žrtve so imele z žico zvezane roke in vse so bile nato še zvezane v pare, spet z žico, za roko ali pa tudi za nogo, da bi jim bil otežen morebiten pobeg. Vsi so bili ustreljeni v glavnem v torzo, nekateri pa so bili očitno pokončani še s strelom v glavo.

Več kot očitno je, da so bili postreljeni v naglici, saj so bila trupla zasuta relativno plitko, približno 50 do 60 centimetrov pod površjem. Zaradi tega je bilo tudi rastje na tem delu precej manj bujno kot drugje, kar je dodatno kazalo, da je bilo na tistem mestu nekaj zakopano v zemljo. Dokaz, da so bile žrtve postreljene v naglici, je tudi to, da jih morilci pred pomorom niso niti izropali. Tako so v jamah našli tudi poročne in zaročne prstane in ure. Na eni srebrni uri je

bil vgraviran napis »sineku od tateka« in »matura 1940«, kar kaže, da je bil ustreljeni star okoli trindvajset let. Na drugi uri se lahko vidi, kdaj se je ustavila – pet minut do pol dvanajstih, seveda pa ni mogoče sklepati, da je bil to dejanski čas ustrelitve, ura je namreč lahko še nekaj časa tekla, potem ko je bil njen lastnik že ubit.

Najdenih je bilo veliko križcev in nabožnih svetinj, ena od njih je bila spomin na romanje k Mariji Bistrički (znano romarsko središče v Hrvaškem Zagorju). Ohranila so se tudi očala, ostanki usnjenih denarnic, čevljev in škornjev, pasne zaponke in gumbi. In seveda tudi prej omenjene vojaške kokarde. Glede na to je bilo daleč največje število žrtev pripadnikov hrvaškega domobranstva. Vendar pa so v grobišču našli tudi nekaj kokard ustaške milice. Med pomorjenimi je bilo lahko tudi nekaj nemških vojakov, saj sta se ohranila pas z zaponko, kakršne je nosila nemška vojska, in identifikacijska ploščica, kakršne so nosili pripadniki nemških oboroženih sil. Mogoče je tudi, da je bil med ustreljenimi v Košnici kakšen slovenski civilist iz



Izkopavanja sta vodila arheologa Luka Rozman in Draško Josipovič.



Čiščenje in evidentiranje ostankov, ki so bili izkopani iz grobišča

Celja oziroma celjske okolice. Po tamkajšnjem ustnem izročilu je bil gostilničar iz okolice Košnice, ki se je kdo ve zakaj nekomu zameril, pridružen eni od skupin vojnih ujetnikov in je potem za vedno izginil.

Večni problem financ

Košnica je torej eno od okoli 600 znanih povojnih grobišč na ozemlju Slovenije. Da bodo očistili prav vsa, bo očitno trajalo še dolgo časa. Pogosto manjka »politične volje«, še pogostejši razlog pa je pomanjkanje denarja. Lani je pristojnost za varstvo povojnih grobišč prešla izpod ministrstva za delo v pristojnost ministrstva za gospodarstvo in tehnologijo. V nasprotju s prvimi izkopavanji, ki so jih vodili sodni izvedenci medicinske stroke, se zdaj z izkopavanjem žrtev medvojnih in povojnih pobojev ukvarjajo arheologi.

Omejena finančna sredstva pa vplivajo tudi na način izkopavanja, je omenil vodja arheološkega izkopavanja v Košnici Luka Rozman. Kadar so žrtve nametane kar počez, kar je v veliki večini prikritih grobišč in je bilo tako tudi v Košnici, je težko izvleči okostja drugega za drugim. Trajalo bi trikrat dlje, če bi najprej izvlekli vse ostanke, ki sestavljajo eno okostje, pa potem drugega in tako naprej, dokler ne bi izpraznili grobišča. Z izkopavanjem grobišč se v glavnem v Sloveniji ukvarjata dve podjetji, vendar je redno zaposlenih malo ljudi, velika večina tistih, ki sodelujejo pri izkopavanju, je zunanjih pomočnikov, ki so seveda plačani na

uro. Da bi prihranili čas in posledično denar, kosti med izkopavanji poberejo tako, kot ležijo, jih nato spoštljivo umijejo in očistijo ter shranijo na poseben prostor, kjer jih pregleda fizični antropolog.

Hkrati seveda poberejo in očistijo tudi vse ostanke, ki so v grobovih – od prej omenjenega nakita, ur do ostanke uniform, pasov, praznih tulcev. Ves postopek seveda dokumentirajo z videoposnetki in s fotografijami, vpišejo v evidence in označijo. Nepooblaščenim obisk kraja izkopavanja seveda ni dovoljen, čeprav se blizu roba izkopavanja navadno ustavijo radovedneži, je dejal vodja izkopavanja in omenil, da je seveda ves čas, ko izkopavanje traja, grobišče varovano. Postavljene so videokamere in tudi eden iz ekipe ostane čez noč kot varnostnik, da bi preprečili morebitno ropanje grobov, oskrunjenje ostankov ali podobne ekscese. Po končanem izkopavanju pa jame zasujejo in okolico vrnejo v čim bolj avtentično prvotno stanje.

Posmrtni ostanki v kostnico

Da so finančna sredstva problem, je omenila tudi fizična antropologinja Petra Leben Seljak, ki je opravila pregled okostij pomorjenih žrtev. V teh septembrskih dneh je tako rekoč opravljala dva »šihita«, saj je na prikrito grobišče Košnica prišla z dela na bližnjem morišču Barbarin rov v Hudi jami. Tam v teh dneh po dolgotrajnih pregovarjanjih poteka prenos posmrtnih ostankov žrtev povojnega poboja v kostnico v Mariboru. An-

tropologinja je dejala, da je pregledala vsa okostja in za začetek najprej preštela ostanke ter na ta način ocenila dejansko število žrtev. Potem je ocenila tudi spol in približno starost žrtev ter je še enkrat zatrdila, da so vse žrtve moški od poznih najstnikov do približno štiridesetega leta starosti, nekaj med njimi pa jih je bilo v času smrti starih morda nekaj več kot štirideset let. To tudi potrjuje tezo, da so bile žrtve postreljene na hitro, saj se zdi, da je bila postreljena vsa enota s poveljniki vred, ki so bili seveda malo starejši od svojih vojakov. Ko so imeli morilci čas, so v povojnih pobojih vojake postrelili posebej, oficirje in starejše podoficirje pa so odpeljali na zaslišanje in včasih tudi na »posebno obdelavo« ter jih pomorili posebej. V primeru Košnice so bila okostja dokaj dobro ohranjena tudi zaradi ilovnate zemlje, v kateri so bila zakopana. Kolikor se je dalo ugotoviti, so bili v času smrti zdravi, dobro so ohranjeni tudi njihovi zobje, ki so ostali celi in v čeljustih, tudi zlati, ki so jim jih morilci med poboji pogosto izbili. Antropologinja je dejala, da so bile na nekaterih kosteh vidne posledice poškodb, vendar je šlo za stare poškodbe ali rane, ki so bile v času smrti že dobro zaceljene. Povedala je tudi, da kolikor se da sklepati iz ostankov, so bile vse žrtve postreljene, saj na kosteh ni bilo vidnih kakšnih drugih poškodb, recimo udarcev s kopiti ali kakšnim drugim trdim predmetom. Povedala je tudi, da bi se, če bi bila finančna sredstva, lahko opravila anazila DNK in okostja bi lahko »sestavili« nazaj. V tem primeru bi lahko tudi svojci prevzeli svojega pokojnika. Tako pa bodo posmrtni ostanki iz Košnice počakali na kraju izkopa še nekaj dni, da se kosti osušijo, nato pa jih bodo prepeljali v kostnico v Maribor, kjer jih bodo pokopali skupaj z drugimi žrtvami vojnih in povojnih pobojev, za katere se ne ve, kdo so bile.

Kar pa se tiče predmetov, ki so jih našli med čiščenjem grobišča, jih bodo evidentirali in nato shranili v Muzeju novejšje zgodovine. V primeru, da bi svojci prepoznali katerega od predmetov in dokazali, da je pripadal njihovem družinskemu članu, pa bi ga seveda lahko izročili njim. ✕



Najdena je bila tudi ura, ki jo je oče podaril svojemu sinu ob maturi leta 1940, kar pomeni, da je bil ustreljen star približno 23 let.